

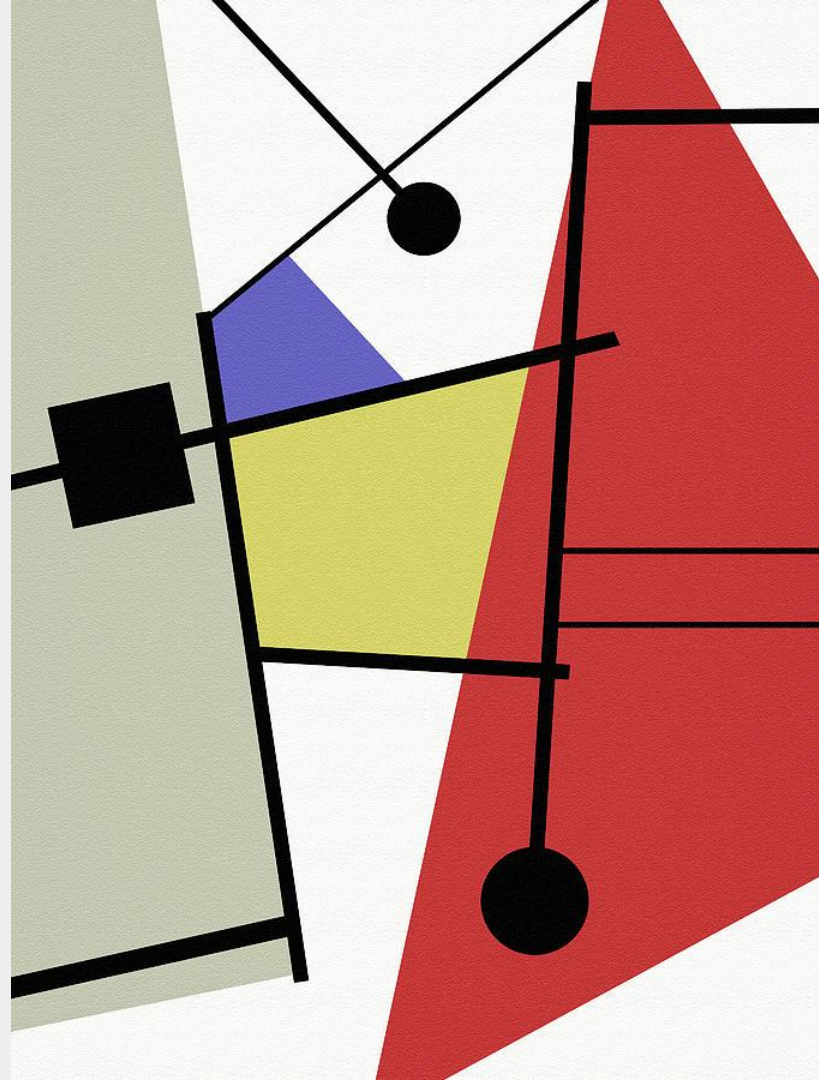
Μάθημα 8ο: Δομισμός, αποδόμηση και μεταδομισμός

Διδάσκων:
Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση βασικών στοιχείων δομισμού, αποδόμησης και μεταδομισμού

Δομισμός

Ο δομισμός σηματοδοτεί τη γλωσσολογική στροφή στη φιλοσοφία του 20ου αιώνα, καθώς μελετά τη φύση της γλώσσας και επεκτείνει το πεδίο ισχύος των γλωσσολογικών μοντέλων από τις ανθρωπιστικές στις κοινωνικές επιστήμες.

Οι δομιστές θεωρούν ότι υπάρχει μια αναλογία μεταξύ της γλώσσας και των κοινωνικών σχέσεων. Για παράδειγμα, ο Λακάν ισχυρίζεται ότι το ανθρώπινο ασυνείδητο είναι δομημένο στη γλώσσα, ενώ ο δομικός ανθρωπολόγος Λεβι Στρώς θεωρεί ότι οι κοινωνικές σχέσεις σε “πρωτόγονες” κοινωνίες μπορούν να αντιμετωπισθούν σαν να επρόκειτο για γλωσσικές δομές.

Οι κοινωνίες και οι γλώσσες μοιράζονται παρόμοιες λογικές δομές και χαρακτηριστικά. Αυτό σημαίνει ότι φαινόμενα διαφορετικά μεταξύ τους, όπως οι κοινωνικοί σχηματισμοί, οι πολιτικές ιδεολογίες, οι μύθοι, οι οικογενειακές σχέσεις, τα κείμενα και οι αγώνες πάλης, μπορούν όλα να γίνουν κατανοητά ως συστήματα σχετιζόμενων συμβολικών στοιχείων.

Τα ιδιαίτερα στοιχεία ενός συνόλου συστήματος έχουν σημασία μόνο σε σχέση με τη δομή ως όλον. Οι δομές είναι αυτο-ρυθμιζόμενες και αυτο-μετασχηματιζόμενες οντότητες. Έτσι, είναι η ίδια η δομή που καθορίζει το πόση σημασία, τι νόημα και τι λειτουργία θα έχουν τα ιδιαίτερα στοιχεία ενός συστήματος.

Το νόημα ως σχέση στοιχείων δομών

Οι δομιστές επικεντρώνονται στον τρόπο με τον οποίο **το νόημα και η σημασιοδότηση αποτελούν το προϊόν ενός συστήματος σημείων.**

Σε αντίθεση με τις θεωρίες της γλώσσας οι οποίες διατείνονται ότι **οι λέξεις και η γλώσσα αναφέρονται σε έναν κόσμο αντικειμένων**, οι δομιστές επιχειρηματολογούν ότι **το νόημα εξαρτάται από τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών στοιχείων ενός συστήματος.**

Για παράδειγμα, για να καταλάβει κάποιος το νόημα της λέξης **“μητέρα”**, θα πρέπει να αντιληφθεί συγγενείς όρους όπως **“πατέρας”, “κόρη”, “γιος”** και ούτω καθεξής.

Έτσι, το νόημα προκύπτει από τις τυπικές διαφορές μεταξύ όρων, και δεν είναι αποτέλεσμα οποιουδήποτε συσχετισμού μεταξύ λέξεων και πραγμάτων, ούτε και συνιστά εγγενές χαρακτηριστικό κειμένων, αντικειμένων ή πρακτικών.

Howarth, Η Έννοια του Λόγου

Οι δομιστές δεν επιχειρούν να ανάγουν τα κοινωνικά φαινόμενα στις υποφώσκουσες αιτίες ή τους παράγοντες που τα καθορίζουν, αλλά τα αντιμετωπίζουν ως συστήματα στοιχείων τα οποία επιχειρούν να τα αναλύσουν μέσω της γλώσσας και των μαθηματικών.

Αυτή η μέθοδος ανάλυσης συνίσταται στην κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων ως σχέσεων μεταξύ στοιχείων, την ανάλυση των υπαρκτών σχέσεων τους και την κατασκευή μιας πιθανής σειράς μεταθέσεων.

Π.χ., σκάκι, πιόνια, δυνατές και πραγματικές αλληλεπιδράσεις

Η θεωρία της γλώσσας του Φερντινάντ ντε Σωσσύρ

Ο Σωσσύρ υπογραμμίζει τον ρόλο των κοινωνικών συστημάτων στην κατανόηση των ανθρώπινων κοινωνιών. Αυτή η έμφαση αντιτίθεται στην κεντρικότητα που αποδίδεται στα άτομα, τα συμβάντα, τα γεγονότα ή τις επαναστατικές διαδικασίες στα πλαίσια θετικιστικών, εμπειριστικών και θεωρησιακών προσεγγίσεων στις κοινωνικές επιστήμες.

Αντί μιας τέτοιας προσέγγισης, ο Σωσσύρ υπογραμμίζει τη σημασία που έχουν τα κοινά συστήματα σημείων τα οποία συνθέτουν τις φυσικές μας γλώσσες. Οι λέξεις, τα σύμβολα και άλλες μορφές επικοινωνίας απαιτούν ένα κοινό σύνολο από νόρμες και κανόνες που τα ανθρώπινα όντα μαθαίνουν και εσωτερικεύουν.

Νόημα = συσχετισμός σημείων και εννοιών

Η γλώσσα είναι ένα σύστημα σημείων που εκφράζει ιδέες και διέπεται από κανόνες τους οποίους οι ομιλητές πρέπει να γνωρίζουν και να ακολουθούν για να μπορούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους.

Κάθε ατομική χρήση της γλώσσας καθίσταται δυνατή μόνον εάν οι ομιλητές και οι συγγραφείς μοιράζονται ως υπόβαθρο ένα γλωσσικό σύστημα.

Τα βασικά στοιχεία μιας γλώσσας είναι τα σημεία, τα οποία ενώνουν μια ακουστική εικόνα (σημαίνον) με μια έννοια (σημαινόμενο). Π.χ. Γάτα

Η γλώσσα δεν ονομάζει ή δηλώνει απλά και μόνο αντικείμενα στον κόσμο (νομιναλισμός), αλλά εκφράζει μια σειρά από σχέσεις σημείων. Το νόημα και η σημασιοδότηση είναι αποτέλεσμα συσχετίσεων σημείων (σημαινόντων και σηματομένων) εντός του συστήματος της γλώσσας.

Οι λέξεις δεν είναι απλώς ετικέτες για ήδη δεδομένα αντικείμενα, αλλά συναρθρώνουν το δικό τους σύνολο από έννοιες και αντικείμενα. > σχεσιακή και διαφορική αντίληψη για τη γλώσσα αντί μιας ρεαλιστικής ή ουσιοκρατικής οπτικής.

Νόημα, ταυτότητα και διαφορά

Η γλώσσα αποτελείται από ένα σύστημα γλωσσικών και εννοιακών μορφών των οποίων **οι ταυτότητες δεν καθλώνονται με την αναφορά τους σε αντικείμενα στον κόσμο, αλλά μέσα από τις εσωτερικές τους διαφορές.** Π.χ. Μητέρα

Η ταυτότητα οποιουδήποτε στοιχείου είναι προϊόν των διαφορών και αντιθέσεων που θεσπίζουν τα στοιχεία του γλωσσικού συστήματος.

Οι γλώσσες αποτελούνται από διαφορές και από σχέσεις. **Οι διαφορές μεταξύ των σημαίνοντων και των σημαινομένων παράγουν γλωσσικές ταυτότητες** και οι σχέσεις μεταξύ των σημείων συνδυάζονται για να σχηματίσουν αλληλουχίες λέξεων, όπως οι φράσεις και οι προτάσεις.

Π.χ. pet = κατοικίδιο, bet = στοίχημα, let = αφήνω, pot = δοχείο, pit = λάκκος, pat = ελαφρύ χτύπημα

μήνυμα, μήνυση, παίρνω, περνώ

Συνταγματική και παραδειγματική τάξη της γλώσσας

Συνταγματική τάξη της γλώσσας > **σύνταξη**

Π.χ. The cat sat on the mat = Η γάτα κάθισε στο χαλάκι

Παραδειγματική/συνειρμική τάξη της γλώσσας > **γραμματική, σημασία**

Π.χ. The rat sat on the floor = Το ποντίκι κάθισε στο πάτωμα

Ζακ Ντεριντά και αποδόμηση

Ο δομισμός προσφέρει ένα σημαντικό σύνολο εννοιών και λογικών με τις οποίες μπορούμε να αναλύουμε τη γλώσσα και την κοινωνία. Η προσέγγιση όμως του Σωσσύρ περιορίζεται στην ανάλυση της γλώσσας ως κλειστού συστήματος σημείων.

Ο Ντεριντά αποδομεί τις δυαδικές αντιθέσεις στη δομική γλωσσολογία του Σωσσύρ (ομιλία/γραπτός λόγος, σημαίνον/σημαινόμενο), για να επιτεθεί στις δυαδικές διακρίσεις που χαρακτηρίζουν τη δυτική σκέψη.

Συναρθρώνει τις γενικές αρχές της γλώσσας του Σωσσύρ με άλλες φιλοσοφικές παραδόσεις περί γλώσσας, όπως αυτές της φαινομενολογίας και της ερμηνευτικής.

Συγκροτεί μια αποδομητική στρατηγική που αποτελείται από ένα νέο σύστημα εννοιών όπως η αρχί-ίχνος ή η δομή από ίχνη, η διαφωρά (différance) και η επαναληψιμότητα (iterability).

Το αρχι-ίχνος ως συστατική μονάδα της γλώσσας

Το σημείο αποτελείται από ένα σημάδι το οποίο υφίσταται ανεξάρτητα από το υποκείμενο που το εκφέρει προφορικά ή το γράφει, καθώς και από το υποκείμενο που το ακούει ή το διαβάζει. Επιπλέον, δεν εξαντλείται τη στιγμή που το ακούει ή το διαβάζει.

Η γλώσσα είναι δημόσιος θεσμός και δημόσιο υλικό, το οποίο είναι διαθέσιμο για χρήση από μια κοινότητα ομιλητών και συγγραφέων. Ένα σημείο λαμβάνει το νόημα του από τις σχέσεις του με τα άλλα σημεία σε ένα συγκεκριμένο συγκεκριμένο, καθένα σημείο μπορεί να αποκοπεί από αυτό το συγκεκριμένο και να λειτουργήσει διαφορετικά σε άλλα συγκεκριμένα. Αυτό προκύπτει από την αρχή του Σωσσύρ ότι τα σημεία είναι σχεσιακά και μορφικά στοιχεία των οποίων η σημασία εξαρτάται από τη διαφορά τους από άλλα σημεία.

Τα σημεία περιέχουν αυτό που ο Ντεριντά ονομάζει “ελάχιστο υπόλοιπο” νοήματος, το οποίο τους επιτρέπει να αναγνωρίζονται ως τα “ίδια” σημεία σε διαφορετικά συγκεκριμένα.

Το αρχι-ίχνος περιλαμβάνει και την υλικότητα του σημαίνοντος και το ιδεατό του σημαινομένου. Τα ίχνη δεν είναι ουσίες, αλλά η σημασιοδότησή τους εξαρτάται από τις επιδράσεις άλλων ιχνών > παιχνίδι διαφορών.

Διαφορά (différance) = η ενεργός παραγωγή της γλώσσας και του λόγου

Η διαφορά είναι η ονομασία την οποία μπορούμε να δώσουμε στην **ενεργό και μετακινούμενη δυσαρμονία** μεταξύ διαφορετικών δυνάμεων και μεταξύ διαφορών των δυνάμεων αυτών. **Ο όρος différence συλλαμβάνει τον τρόπο με τον οποίον παράγεται το νόημα τόσο από τη διάδραση διαφορετικών ίχνών και από την απαραίτητη αναβολή κάποιων δυνατοτήτων** οι οποίες δεν έχουν γίνει πράξη ή δεν έχουν σημανθεί από το παιχνίδι ανάμεσα στα ίχνη.

Ενώ ο Σωσσύρ τοποθετεί τις ταυτότητες μέσα σε ένα μορφικό σύνολο διαφορών, δεν προχωρά πέρα από την ταυτότητα του ίδιου του συστήματος διαφορών. **Η έννοια της διαφοράς του Ντερριντά εισάγει την ιστορικότητα και την ενδεχομενικότητα της ταυτότητας, αφού κάθε επιβεβαίωση ταυτότητας προϋποθέτει επίσης την ενεργό αναβολή συγκεκριμένων δυνατοτήτων.**

Η ταυτότητα χ δεν στερείται μόνον ουσίας, αφού είναι “ατελής” και θα μπορούσε να είναι διαφορετική, αλλά και η σημασία της εξαρτάται από ένα πολύπλοκο “παιχνίδι διαφορών” μεταξύ της ίδιας και εκείνων των ταυτοτήτων από τις οποίες ενεργά διαφοροποιείται.

Κάθε έννοια είναι δικαιωματικά και ουσιαστικά εγγεγραμμένη σε μια αλυσίδα ή σε ένα σύστημα εντός του οποίου παραπέμπει στην άλλη, σε άλλες έννοιες, διαμέσου του συστηματικού παιχνιδιού των διαφορών. Ένα τέτοιο παιχνίδι, η *différance*, δεν αποτελεί ως εκ τούτου πλέον απλώς μια έννοια, αλλά **τη δυνατότητα της εννοιολόγησης**, μιας εννοιακής διαδικασίας κι ενός συστήματος γενικά.

Η *différance* είναι η μη πλήρης, μη απλή “καταγωγή”, είναι η δομημένη και διαφοροποιούμενη/αναβεβλημένη [*différente*] καταγωγή των διαφορών (...) [Θ]α υποδείξουμε ως *différance* την κίνηση σύμφωνα με την οποία η γλώσσα ή κάθε κώδικας, κάθε σύστημα παραπομπής γενικά, συγκροτείται “ιστορικά” ως **ένας ιστός από διαφορές**.

Επαναληψιμότητα

Η γλώσσα προϋποθέτει τόσο την επαναληπτικότητα όσο και τη μεταβλητότητα των σημείων και έτσι επισημαίνει ότι δεν μπορεί να υπάρξουν ποτέ πλήρως διαμορφωμένα συγκείμενα ή δομές.

Τα ίχνη επιδεικνύουν μια ελάχιστη ομοιότητα στα διαφορετικά συγκείμενα στα οποία εμφανίζονται.

Η έννοια της επαναληψιμότητας του Ντεριντά αμφισβητεί την εγκυρότητα κάθε αντίληψης για το νόημα που ανατρέχει σε “ξεκάθαρες πηγές”, είτε τις τοποθετούμε στα μυαλά των ανθρώπινων όντων, είτε σε οικουμενικές και αμετάβλητες έννοιες.

Δομισμός και η αποδόμηση του υποκειμένου

Από την υπερβατολογική λειτουργία του Υποκειμένου, ο Ντεριντά επικεντρώνεται στις **συνθήκες που καθιστούν δυνατή τη γλώσσα και την ύπαρξη σημείων**. Παρακάμπτει το ερώτημα εάν τα αντικείμενα είναι η τελική βάση της εμπειρίας και του νοήματος, ενώ επίσης αμφισβητεί την ικανότητα της γλώσσας να παρέχει άμεση και αδιαμεσολάβητη πρόσβαση στον κόσμο των αντικειμένων. Αντ' αυτού, **οι λόγοι αποτελούν “ατελή” γλωσσικά συστήματα που παράγονται από το “παιχνίδι των διαφορών” και τα οποία διαμεσολαβούν και οργανώνουν την εμπειρία που έχουμε από τον κόσμο**.

Αντί να προϋποθέτει ότι οι ιδέες, οι λέξεις και τα αντικείμενα μπορούν ν' αντιστοιχηθούν μεταξύ τους απόλυτα, ο Ντεριντά αποδίδει έμφαση στις αποτυχίες και τα όρια του λόγου στην αναπαράσταση του κόσμου. **Τα σημεία είναι οντότητες που εξαρτώνται από το συγκεκριμένο και την ιστορία**.

Η αδυναμία να καθηλωθεί το νόημα με κάποιον οριστικό τρόπο και το γεγονός ότι είναι αδύνατον να υπάρξουν εντελώς κλειστά συστήματα λόγου φέρνουν τον Ντεριντά σε αντίθεση με τον κλασικό δομισμό. Κάθε δομή ή ουσία απαιτεί μια εξωτερικότητα για να συγκροτηθεί.

Η σχέση μεταξύ της απαρχής (ουσίας, έσωθεν) και του συμπληρώματος (τυχαίο, έξωθεν) είναι αναποκρίσιμη (undecidable). **Όλες οι δομές ή τα κείμενα είναι, κατ' αρχήν, εγγενώς πληθυντικά και αναποκρίσιμα**. Όλες οι έννοιες του Ντεριντά - το ίχνος, η διαφωρά και η επαναληψιμότητα - είναι “υποδομές” αναποκρισσιμότητας. Η αναποκρισσιμότητα δεν είναι αποτέλεσμα αλλά προϋπόθεση της πολλαπλότητας και της αντίφασης των εννοιών.

Ο Ντεριντά επιχειρεί να ολοκληρώσει την “αποκέντρωση” του ανθρώπινου υποκειμένου ή δράντος (agent) από τον δομισμό. Παρόλο που οι κλασικοί δομιστές, όπως ο Σωσσύρ και ο Λέβι Στρως, προσπαθούν να διαχωρίσουν τη θέση τους από τον θεωρητικό ουμανισμό - την άποψη ότι ένας αυτόνομος και υπερβατολογικός άνθρωπος δρών είναι αυτός ο οποίος, σε τελική ανάλυση, ορίζει τη γνώση, το νόημα και την αλήθεια - εντούτοις επανα-κεντροθετούν το ανθρώπινο υποκείμενο όταν εκπονοούν τις θεωρίες τους και τις περιγραφές τους της κοινωνικής ζωής. Για τον Σωσσύρ, οι χρήστες της γλώσσας έχουν την πρόθεση να πουν αυτό που λένε, και το εννοούν, ενώ για τον Λέβι Στρως είναι το ανθρώπινο μυαλό εκείνο που γεννά και κατανοεί διαφορετικά συμβολικά συστήματα, όπως οι μύθοι και οι τοτεμικές αναπαραστάσεις.

Ο Ντεριντά δείχνει ότι τα ανθρώπινα υποκείμενα, είτε τα αντιλαμβανόμαστε ως ομιλητές, είτε ως συγγραφείς, είτε ως πράττοντες στην κοινωνική ζωή, συνιστούν αποτέλεσμα των δομών οι οποίες προϋπάρχουν αυτών των υποκειμένων και τα διαμορφώνουν.

Στόχοι της αποδόμησης

Ο Ντεριντά επιχειρεί ν' αποδομήσει:

- την κατασκευή ουσιοκρατικών λογικών και μορφών σκέψης
- την αναζήτηση υποκειμενικών ή αντικειμενικών “απαρχών” των φαινομένων και των εννοιών
- τον εντοπισμό απόλυτων ιστορικών ρήξεων ή “επιστημολογικών ρηγμάτων” σε παραδόσεις του στοχασμού, όπως και την αντίθετη τάση να προϋποθέτουμε ιστορικές συνέχειες
- την υπόθεση ότι υπάρχουν “εντελώς κορεσμένα” ή ολικά συγκείμενα νοήματος

Κριτική της αποδόμησης

Ο Χάμπερμας υποστηρίζει ότι ο Ντεριντά ανάγει τα κοινωνικά και πολιτικά ερωτήματα σε μια συνεχή αποδόμηση φιλοσοφικών κειμένων και επιχειρημάτων. Στον Ντεριντά, υπάρχει μια καθαρή ισοδυναμία μεταξύ κοινωνικών σχέσεων, λόγων και κειμένων. Ο Φουκώ υποστηρίζει ότι ο Ντεριντά ανάγει τις “ρηματικές πρακτικές” σε “κειμενικά ίχνη” > **Ο Ντεριντά ανάγει τα πάντα σε κείμενο.**

Οι Λακλάου και Μουφ θεωρούν ότι η αποδόμηση προσφέρει ζωτικής σημασίας ιδέες για την κατανόηση των κοινωνικών και των πολιτικών σχέσεων. Οι εννοιολογικές υποδομές και λογικές του Ντεριντά, όταν συναρθρώνονται με έννοιες και λογικές που έχουν σταχυολογηθεί από στοχαστές όπως ο Μαρξ, Χάιντεγκερ και Φουκώ, καθίστανται ζωτικής σημασίας για την ανάλυση όλων των τύπων κοινωνικών και πολιτικών λόγων.

Γενικές αρχές του μεταδομισμού

Ο μεταδομισμός επεκτείνει τη γλωσσική στροφή από τη φιλοσοφία στις κοινωνικές επιστήμες.

Ο μεταδομισμός σκοπεύει να εξαλείψει τα ντετερμινιστικά, ουσιοκρατικά και μεταφυσικά στοιχεία του δομισμού, όπως την κλειστότητα των συστημάτων σημείων ή δομών.

Αντ' αυτού, πρεσβεύει την ανολοκλήρωτη και πάντοτε ανοικτή δομή όλων των ταυτοτήτων, αντικειμένων και συστημάτων σε συνάρτηση με μια αναθεωρημένη έννοια ανθρώπινης υποκειμενικότητας και δράσης.

Ο μεταδομισμός αναγνωρίζει την ενδεχομενικότητα, ιστορικότητα και μεταβλητότητα των κοινωνικών σχέσεων, απορρίπτοντας έτσι την μοντέρνα παράδοση του ανθρωπισμού.

Οι μεταδομιστές έχουν ριζικά αμφισβητήσει έννοιες όπως η οικονομία, το κράτος, η φύση, το σώμα, η υλικότητα, η ιδεολογία, η ανθρώπινη φύση κλπ. σε μια σειρά από διαφορετικά επιστημονικά πεδία.

Έχουν προβληματιστεί τη θεμελιακή ή ουσιοκρατική προσέγγιση αυτών των εννοιών και έχουν δείξει την εξάρτηση τους από στοιχεία τα οποία αποκλείονται από την ίδια την κατασκευή και λειτουργία αυτών των κατηγοριών σε διάφορα θεωρητικά πλαίσια.

Κοινωνική οντολογία μεταδομισμού

- **Μεταμοντερνισμός:** το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων: το Αγαθό, Υποκείμενο, Λόγος, Θεός, Ουσία, Πρόοδος, Ταξική Πάλη, Ιδεολογία
- **Αντι-ουμανισμός:** ο “θάνατος του ανθρώπου” ως υποκειμένου της γνώσης. Τα υποκείμενα δεν είναι αυτόνομα αλλά συνιστούν λειτουργία και αποτέλεσμα ρηματικών σχηματισμών (discourses). Η αλήθεια και η σκέψη δεν ανάγεται στη σκέψη των μεγάλων στοχαστών. Δεν υπάρχει αυθεντία της αλήθειας.
- **Αντι-αναγωγισμός:** η γνώση δεν ανάγεται στην οικονομία ή στην ερμηνεία της αλήθειας που υφέρπει στα κείμενα.
- **Αντι-ουσιοκρατία:** δεν υπάρχει κάποια κρυφή υποβόσκουσα ουσία ή ενότητα των ρηματικών σχηματισμών. Δεν υπάρχει αλήθεια και ψέμα αλλά μόνο η αέναη μεταβλητότητα του νοήματος από συμφραζόμενα σε συμφραζόμενα.
- **Αντι-επιστημονισμός, αντι-θετικισμός:** δεν υπάρχει μια αντικειμενική εξήγηση της φύσης ανεξάρτητη από τις κοινωνικο-ιστορικές εκφάνσεις του λόγου. Η ύπαρξη της φύσης είναι ανεξάλειπτη από τους λόγους που εκφέρουμε για αυτή ως κοινωνικο-ιστορικά όντα

Χτίζοντας στη σχεσιακή και διαφορική οντολογία του δομισμού, **ο μεταδομισμός θεωρεί τα κοινωνικά φαινόμενα ως ετερογενείς συνδυασμούς διεσπαρμένων στοιχείων και όχι ως ευδιάκριτες οντότητες που εμφορούνται από κάποια ουσία.**

Δομισμός

Οι μετασχηματισμοί από μια δομή σε μια άλλη δομή διέπονται από σταθερούς και αμετάβλητους λογικούς και γλωσσικούς κανόνες.

> **συνέχεια**

Μεταδομισμός (Φουκώ)

Το πέρασμα από μια δομή σε μια άλλη δομή είναι ασυνεχής. Δεν υπάρχουν κανόνες μετασχηματισμού ενός επιστημονικού παραδείγματος σε κάποιο άλλο. Δεν υπάρχει αντίθεση, σύνθεση, συνέχεια αλλά απρόβλεπτη και αυθαίρετη **ασυνέχεια και ρήξη** μεταξύ της ιστορικής αλλαγής και διαδοχής διαφορετικών παραδειγμάτων επιστήμης και αλήθειας.

Οντολογικές κατηγορίες μεταδομισμού

- Ενδεχομενικότητα
- Ιστορικισμός = όλα είναι ιστορικά καθορισμένα, δεν υπάρχει εξωιστορική πραγματικότητα
- Κοινωνικός ανταγωνισμός
- Σχέσεις εξουσίας
- Ριζική απροσδιοριστία, ανοικτότητα, πλεόνασμα (surplus) και εκκένωση (incompleteness, unfixity) του νοήματος
- Διαφορά
- Αρνητικότητα
- Έλλειψη
- Κονστρουκτιβισμός > ριζοσπαστικός υλισμός ≠ ρεαλισμός, ιδεαλισμός
- Ηγεμονία
- Ταυτότητα και πολιτική υποκειμενικότητα
- Ρηματικές και μη ρηματικές πρακτικές
- Το πολιτικό και η πολιτική

Πρώτη γενιά μεταδομισμού

Η πρώτη γενιά μεταδομιστών αποτελείται από στοχαστές που άρχισαν στα μέσα του 1960, κυρίως στη Γαλλία, να αμφισβητούν τις βασικές θέσεις των δομιστών, όπως αναπτύχθηκαν στο έργο των Σωσσύρ, Γιάκομπσεν, Λέβι Στρως και Αλτουσέρ. Πρόκειται ουσιαστικά για τη γενιά του Μάη του 68 που έριξε την κυβέρνηση του Ντε Γκωλ και συνοδεύτηκε από μια πλατιά μετατόπιση στη Γαλλική διάνοηση, η οποία ξεκίνησε με τα γραπτά του Ζακ Λακάν και Μισέλ Φουκώ το 1966 και συνεχίστηκε με το έργο των Ντεριντά, Ντελέζ, Γκουαταρί, Μπαρτ και Κρίστεβα στις αρχές του 1970.

Το έργο της πρώτης γενιάς μεταδομιστών στράφηκε σε μια **κριτική του υπαρξισμού, της φαινομενολογίας, του μαρξισμού και του δομισμού**. Ο κεντρικός άξονας της κριτικής τους αφορούσε κοινωνικά και πολιτικά θέματα.

Οι καινοτόμες εννοιολογήσεις του Φουκώ **περί (βιο)εξουσίας, κυβερνησιμότητας, υποκειμενικότητας, σεξουαλικότητας και ηθικής** συνοδεύτηκαν από τις έννοιες των Ντελέζ και Γκουαταρί **περί μικροπολιτικής και επιθυμίας καθώς και από τις προσπάθειές τους να αναλύσουν τον φασισμό και τις διάφορες μορφές του καπιταλισμού**.

Δεύτερη γενιά μεταδομισμού

Η δεύτερη γενιά μεταδομιστών εμφανίστηκε στις αρχές του 1980 κυρίως στον Αγγλοαμερικανικό κόσμο. Εμβληματικό θεωρείται το έργο των Ερνέστο Λακλάου και Σαντάλ Μουφ *Ηγεμονία και Σοσιαλιστική Στρατηγική* που εκδόθηκε το 1985. Η παρέμβασή τους έφερε κοντά τις ιδέες μεταδομιστών όπως ο Ντεριντά, ο Λακάν και ο Φουκώ με δυτικούς μαρξιστές όπως τον Γκράμσι, τον Αλτουσέρ και τον Πουλαντζά, μεταξύ άλλων. Έπειτα ακολούθησαν στοχαστές όπως ο Έντουαρντ Σαιντ, ο Σλάβοι Ζίζεκ, η Τζούντιθ Μπάτλερ, ο Γουίλιαμ Κόνολι, κλπ.

Η δεύτερη γενιά μεταδομιστών ασχολήθηκε με την αποδόμηση και αναδόμηση θεματικών όπως της εξουσίας, της τάξης, της ταυτότητας, της ιδεολογίας, της αντιπροσώπευσης, της υποκειμενικότητας, του αισθήματος, της ηγεμονίας καθώς επίσης και της σχέσης μεταξύ δομής και δράσης, τη σύνδεση μεταξύ υποκειμενικότητας, ταυτότητας και ταυτοποίησης, τη συζήτηση περί φεμινισμού, δημοκρατίας, παγκοσμιοποίησης, της έννοιας του πολίτη και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τρίτη γενιά μεταδομισμού

Μια τρίτη γενιά στοχαστών έχουν διανοίξει την εμβέλεια του μεταδομισμού για να συμπεριλάβει πιο συμβατικές θεματικές όπως την παγκοσμιοποίηση, την κυβερνητική, την πολιτική οικονομία, την πολιτική, τις πολιτικές ιδεολογίες, κλπ.

Παραδείγματα τέτοιων προσπαθειών βλέπουμε στο έργο των Γκίμπσον και Γκράχαμ, Τάλι, Γιανγκ, Τόρφινγκ, Κόνολι, Γληνός, Χόγουαρθ, Τόμασεν, Μάρτσαρτ, μεταξύ άλλων.

Έργα του Μισέλ Φουκώ (1926-1984)

- "Τρέλα και παραλογισμός: Η ιστορία της τρέλας στην Κλασική Εποχή" ("*Folie et Déraison: Histoire de la folle a l'âge classique*") (1961)
- "Οι λέξεις και τα πράγματα: Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου" ("*Les Mots et les Choses: Une Archeologie des sciences humaines*") (1966)
- "Η αρχαιολογία της γνώσης" ("*Un' archéologie du savoir*") (1969)
- "Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής" ("*Surveiller et punir: Naissance de la prison*") (1975)
- "Η ιστορία της σεξουαλικότητας" ("*Histoire de la sexualité*") (3 τόμοι) (1976-1984)
- "Τι είναι διαφωτισμός"
- "Η μικροφυσική της εξουσίας"
- "Εξουσία, γνώση και ηθική"
- "Ο μεγάλος εγκλεισμός"
- "Η τάξη του λόγου"
- "Ουτοπίες και ετεροτοπίες"
- "Τρία κείμενα για τον Νίτσε"
- "Το μάτι της εξουσίας"
- "Η τιμωρητική κοινωνία"
- "Εισαγωγή στην ανθρωπολογία του Καντ"
- "Τι είναι κριτική"

Αρχαιολογία της γνώσης

Κατά τη δεκαετία του 1960 ως και τις αρχές του '70, ο Foucault ανασκάπτει κυρίως πεδία γνώσης και σχηματισμούς του λόγου, σε μια περίοδο του έργου του που έχει χαρακτηριστεί «αρχαιολογική».

Εξιχνιάζει τις **συνθήκες ανάπτυξης ορισμένων τρόπων σκέψης και ανατέμνει συγκεκριμένους σχηματισμούς λόγου της ιατρικής, της «τρέλας», της οικονομίας, των φυσικών επιστημών** κ.α. (βλ. Foucault, 2008 [1966], Foucault, 1987 [1969]).

Ο «λόγος» και η «γνώση», όπως χρησιμοποιεί τους όρους ο Foucault, δεν ταυτίζονται ακριβώς με τις καθιερωμένες επιστήμες, αλλά εννοούνται ως «σχηματισμός του λόγου» που αποτελεί **το σύστημα «διασποράς» ενός συνόλου αποφάνσεων**. Αυτό το σύστημα ορίζει μια **κανονικότητα, δηλαδή, μια τάξη, θέσεις και λειτουργίες και μετασχηματισμούς ανάμεσα σε αντικείμενα, τύπους εκφοράς, έννοιες και θεματικές επιλογές**.

(Foucault, 1987: 60).

Λόγος και απόφανση

«Λόγος» είναι ένα σύνολο αποφάνσεων που προκύπτουν από τον ίδιο σχηματισμό του λόγου.

Κάθε λόγος είναι πέρα για πέρα ιστορικός, αναδύεται «απότομα» στον χρόνο, εμφανίζει ιδιαίτερα όρια, τομές και μετασχηματισμούς.

Η ανάλυση των λόγων αποβλέπει στον προσδιορισμό των αντικειμένων κάθε λόγου και στην περιγραφή των κανόνων της «εμφάνισης» και της «διασποράς» τους που επιτρέπουν να τα σχηματίσουμε ως αντικείμενα ενός λόγου. Εκλαμβάνει τους λόγους όχι ως σύνολα σημείων, αλλά ως πρακτικές που σχηματίζουν τα αντικείμενα για τα οποία μιλούν βάσει ιδιαίτερων κανόνων (Foucault, 1987: 75-77).

Ειδικότερος στόχος των αναλύσεων επιμέρους μορφών γνώσης είναι να δείξουν τους κανόνες με τους οποίους μια πρακτική του λόγου μπορεί να συγκροτήσει ομάδες αντικειμένων, θέσεις υποκειμένων («ποιος μιλάει;»), έννοιες, στρατηγικές-θεωρητικές επιλογές και σύνολα αποφάνσεων (Foucault, 1987: 178, 273).

Η απόφανση, βασική μονάδα του λόγου όπως τον εννοεί ο Foucault, είναι μια λειτουργία των σημείων του λόγου με την οποία μπορούμε να διακρίνουμε αν παράγουν ή όχι νόημα, με ποιό κανόνα γίνεται η διαδοχή ή η παράθεσή τους, τίνος πράγματος είναι σημεία και τι είδους πράξη επιτελείται με τη διατύπωσή τους (Foucault, 1987: 135).

Στοιχεία αρχαιολογίας

- **Αντι-ουμανισμός:** ο “θάνατος του ανθρώπου” ως υποκειμένου της γνώσης. Τα υποκείμενα δεν είναι αυτόνομα αλλά συνιστούν λειτουργία και αποτέλεσμα ρηματικών σχηματισμών (discourses). Η αλήθεια και η σκέψη δεν ανάγεται στη σκέψη των μεγάλων στοχαστών.
- **Αντι-αναγωγισμός:** η γνώση δεν ανάγεται στην οικονομία ή στην ερμηνεία της αλήθειας που υφέρπει στα κείμενα.
- **Αντι-ουσιοκρατία:** δεν υπάρχει κάποια κρυφή υποβόσκουσα ουσία ή ενότητα των ρηματικών σχηματισμών.

Ο Φουκώ αμφισβητεί τις θετικιστικές, ρεαλιστικές και τις αντικειμενιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες ανάγουν τον λόγο, την αλήθεια και τη γνώση σε μια πραγματικότητα που προϋπάρχει. Οι έννοιες δεν συνιστούν αποτέλεσμα μιας σταδιακής συσσώρευσης εμπειρικής γνώσης, η οποία με κάποιο τρόπο χαρτογραφείται σε μια εξωτερική πραγματικότητα.

Αντ’ αυτού, ο Φουκώ εξετάζει τις ιστορικές προϋποθέσεις εμφάνισης των αντικειμένων του λόγου μέσα από κανόνες σχηματισμού και ρηματικές πρακτικές.

Καντ

Οι κατηγορίες της νόησης ενυπάρχουν a priori στο Υπερβατολογικό Υποκείμενο ως συνθήκες της γνώσης και της εμπειρίας. > υπερβατολογικός ιδεαλισμός

Φουκώ

Οι κατηγορίες της νόησης του Υποκειμένου δεν είναι a priori αλλά ιστορικοποιημένες, ενδεχομενικές, διαφέρουν ανάλογα με το επιστημολογικό πλαίσιο και είναι κοινωνικά κατασκευασμένες.

Μπορούμε να κατασκευάσουμε πλαίσια, να αποδομήσουμε πλαίσια και να μετασχηματίσουμε πλαίσια. Μπορούμε να αλλάξουμε τους κανόνες μετασχηματισμού των λόγων > μεταδομισμός

Γενεαλογία της γνώσης

Τη δεκαετία του 1970 κυρίως ο Foucault θα στραφεί στη **διάγνωση των αλληλεξαρτήσεων και των διαπλοκών μεταξύ γνώσης και εξουσίας**, πέρα από την έρευνα των ίδιων των λόγων ως συνόλων αποφάνσεων (βλ. Foucault, 1975a, Foucault, 1982a), στη λεγόμενη «γενεαλογική» περίοδο των ερευνών του. Τον ενδιαφέρει κυρίως **το πώς η εξουσία παράγει και μεταβιβάζει «αλήθειες» σε σχηματισμούς του λόγου, οι οποίες με τη σειρά τους αναπαράγουν την εξουσία** (Foucault, 1991β: 101). Σύμφωνα με τον Φουκώ, πολύμορφες σχέσεις εξουσίας συνιστούν και διαπερνούν το κοινωνικό σώμα. Οι σχέσεις εξουσίας δεν μπορούν να θεμελιωθούν και να λειτουργήσουν χωρίς την παραγωγή και την κυκλοφορία λόγων που εκφέρουν «αλήθειες».

«Είμαστε υποταγμένοι στην παραγωγή της αλήθειας μέσω της εξουσίας και δεν μπορούμε να ασκήσουμε εξουσία παρά μέσω της παραγωγής της αλήθειας. Αυτό συμβαίνει σε κάθε κοινωνία, πιστεύω όμως πως στη δική μας η σχέση ανάμεσα σε εξουσία, δίκαιο και αλήθεια είναι οργανωμένη μ' έναν πολύ ειδικό τρόπο... Η εξουσία δεν σταματά ποτέ την ανάκριση, εξέταση, καταγραφή της αλήθειας..» (Foucault, 1991β: 102).

Οι λόγοι δεν αντιμετωπίζονται πλέον ως αυτόνομα συστήματα επιστημονικών αποφάνσεων, αλλά ως προϊόντα των σχέσεων εξουσίας και των δυνάμεων που τα διαμορφώνουν. Η εξουσία και η γνώση σπονδυλώνονται μέσα στον λόγο.

Ενώ η αρχαιολογία υποτίθεται ότι περιγράφει και χαρτογραφεί την εμφάνιση και κανονικότητα των αποφάνσεων των λόγων, η γενεαλογία ασχολείται με τον κομβικό ρόλο της εξουσίας και της κυριαρχίας στη συγκρότηση των λόγων, των ταυτοτήτων και των θεσμών, και ενέχει την υιοθέτηση ενός κριτικού ήθους προς αυτά. Οι λόγοι δεν είναι αυτόνομα συστήματα αποφάνσεων αλλά συγκροτούνται στο πλαίσιο συγκεκριμένων συστημάτων σχέσεων εξουσίας και γνώσης. Οι λόγοι είναι μορφώματα εξουσίας και γνώσης.

“Δεν υπάρχει σχέση εξουσίας χωρίς συσχετισμένη σύσταση πεδίου γνώσης, ούτε και γνώση που να μην προϋποθέτει και να μην αποτελεί ταυτόχρονα σχέσεις εξουσίας.” > φουκωικός φετιχισμός της εξουσίας;

Φουκώ, Επιτήρηση και Τιμωρία

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ

Ο Φουκώ επεξεργάζεται μια **μεθοδολογία**, μια **αναλυτική** και, επομένως, μια **ερμηνευτική** για την κατανόηση του τρόπου που διαμορφώνεται **το υποκείμενο και η εμπειρία** του στη βάση της αλληλεπίδρασης:

- λόγων (συστημάτων ιδεών και προτάσεων) > **αρχαιο-λογία**
- σχέσεων εξουσίας > **γενεα-λογία**
- και πρακτικών του εαυτού, με τις οποίες τα άτομα παρεμβαίνουν ενεργά στη συγκρότησή τους > **η επιστροφή του υποκειμένου δια της επιμέλειας εαυτού**

Προβληματοποίηση, για παράδειγμα, της σεξουαλικότητας:

“Το να μιλάμε για τη «σεξουαλικότητα» σαν μια εμπειρία με ιστορική ιδιαιτερότητα, προϋποθέτει επίσης πως έχουμε στη διάθεσή μας μέσα ικανά να αναλύσουν το γνήσιο χαρακτήρα και τους συσχετισμούς των τριών αξόνων που τη διαμορφώνουν: **την απόκτηση των γνώσεων** που αναφέρονται στη σεξουαλικότητα, **τα συστήματα εξουσίας** που διέπουν την πρακτική της [σε σχέση με την ιατρική και την ψυχιατρική, όσο και τη σωφρονιστική εξουσία] και τις μορφές όπου τα άτομα μπορούν –και οφείλουν- να αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους **ως υποκείμενα** της σεξουαλικότητας αυτής.”

Φουκώ, Ιστορία της Σεξουαλικότητας

Εξουσία

Στο μεταγενέστερο έργο του, ο Φουκώ παραιτείται από τον ισχυρισμό ότι ο λόγος έχει κάποιου είδους προτεραιότητα έναντι των μη-ρηματικών πρακτικών και εστιάζει στη **διαλεκτική των ρηματικών και μη-ρηματικών πρακτικών μέσα από ένα είδος ερμηνευτικής ανάλυσης της εξουσίας** στη νεωτερικότητα.

Η εξουσία δεν είναι μόνον μια σχέση ανάμεσα σε φορείς δράσης, ατομικούς ή συλλογικούς· **είναι ένας τρόπος δράσης κάποιων πάνω σε άλλους**. Η εξουσία δεν αποτελεί μια ουσία ή ύλη που θα υπήρχε σφαιρικά, μαζικά ή σε διάχυτη κατάσταση, συγκεντρωμένη ή διανεμημένη. Εξουσία υπάρχει μόνο όταν ασκείται από «κάποιους» πάνω σε «άλλους», πάντα **ως ενέργεια**, ακόμη και αν εγγράφεται σε πεδία δράσης και δυνατοτήτων που στηρίζονται σε μόνιμες δομές.

Η εξουσία είναι μια δράση πάνω στη δράση, πάνω σε ενδεχόμενες ή πραγματικές δράσεις, μελλοντικές ή παρούσες (Foucault, 1991α: 91-3). **Η άσκηση της εξουσίας είναι ένας τρόπος για τους μεν να δομήσουν το πεδίο δυνατής δράσης των δε, δηλαδή να καθορίσουν τη δομή των δυνατοτήτων, των ευκαιριών και των περιορισμών μέσα στο οποίο μπορεί να κινηθεί η δράση των εξουσιαζόμενων** (Foucault, 1991α: 95).

Η φουκωική θεώρηση της εξουσίας ως σχέσης που περιέχει τρόπους δράσης πάνω σε δράσεις και τον καθορισμό του πεδίου των δυνατοτήτων συνεπάγεται ότι οι σχέσεις εξουσίας είναι βαθιά ριζωμένες σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό και δεν συνιστούν απλώς μια συμπληρωματική δομή την οποία θα μπορούσαμε να εξαλείψουμε ριζικά.

Εξουσία, αγωνιστική ελευθερία, κυριαρχία, αντίσταση

Η εξουσία δεν είναι αρνητική αλλά παραγωγική. Παράγει δράση και αντίδραση, κυριαρχία και αντίσταση. Η εξουσία ασκείται μόνο από “ελεύθερα υποκείμενα” πάνω σε «ελεύθερα υποκείμενα» και στον βαθμό που είναι «ελεύθερα». Αυτά είναι ατομικά ή συλλογικά υποκείμενα –φορείς δράσης- που έχουν μπροστά τους ένα πεδίο δυνατοτήτων στο οποίο μπορούν να λάβουν χώρα πολλές επιλογές, πολλές αντιδράσεις και ποικίλοι τρόποι συμπεριφοράς. **Δεν υπάρχει εξουσία χωρίς ελευθερία.**

Οι κοινωνικές σχέσεις είναι πάντα σχέσεις εξουσίας που θα μπορούσαν να μετεξελιχθούν σε σχέσεις κυριαρχίας. Η ελευθερία ακυρώνεται όταν η εξουσία γίνεται κυριαρχία. Στις καταστάσεις κυριαρχίας, οι σχέσεις εξουσίας δεν επιτρέπουν κινητικότητα, ανατροπές και μεταβολές με οικονομικά, πολιτικά ή στρατιωτικά μέσα. Οι καταστάσεις κυριαρχίας είναι σχέσεις εξουσίας που έχουν ακινητοποιηθεί και παγιωθεί, ώστε να είναι διαρκώς ασύμμετρες και να μην αφήνουν παρά ένα εξαιρετικά στενό περιθώριο ελευθερίας ή κανένα περιθώριο (Foucault, 1984a: 283).

Ελευθερία για τον Foucault σημαίνει μια ηθική μόνιμης αντίστασης στην υπαρκτή κυριαρχία ή στην πιθανότητα επανόδου της και μια διαρκής διεύρυνση των ορίων του παρόντος, χωρίς πέρας και τέλος. Η ελευθερία είναι ένας αέναος αγώνας, μια διαρκής εργασία πάνω στα όρια του παρόντος η οποία προσβλέπει στη διαστολή ή στην άρση τους στο μέτρο του δυνατού.

Ιστορία της εξουσίας και υποκειμενικοποίηση

Ο Φουκώ ισχυρίζεται ότι αυτό που τελικά παρήγαγε ήταν μια ιστορία της εξουσίας:

"Αν κοιτάξω σήμερα το παρελθόν μου, θυμάμαι ότι πίστευα ότι δούλευα ουσιαστικά πάνω σε μια "γενεαλογική" ιστορία της γνώσης. Αλλά η πραγματική κινητήρια δύναμη ήταν στην πραγματικότητα αυτό το πρόβλημα της εξουσίας. Τελικά δεν είχα κάνει τίποτε άλλο από το να προσπαθήσω να ανιχνεύσω τον τρόπο με τον οποίο ορισμένοι θεσμοί, στο όνομα της "λογικής" ή της "κανονικότητας", είχαν καταλήξει να ασκούν την εξουσία τους σε ομάδες ατόμων, σε σχέση με καθιερωμένους τρόπους συμπεριφοράς, ύπαρξης, δράσης ή ομιλίας, χαρακτηρίζοντάς τα ως ανωμαλίες, τρέλα κ.λπ. Στο τέλος, είχα παράξει μόνο μια **ιστορία της εξουσίας**".

Φουκώ, Σημειώσεις στον Μαρξ

Έτσι, ο Φουκώ ισχυρίζεται ότι ο στόχος του ήταν τελικά να γράψει "μια ιστορία του παρόντος" ή, με άλλα λόγια, μια κριτική της ιστορικής μας εποχής από τη φιλοσοφική σκοπιά του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι γίνονται υποκείμενα σε όλη τη διάρκεια της σύγχρονης ιστορίας. Και, γι' αυτόν, αυτό είναι βασικά μια διαδικασία εξουσίας. Τι είναι όμως η εξουσία κατά τον Φουκώ;

Τρεις τύποι εξουσίας στη νεωτερικότητα

Πέρα από την κεντρική εξουσία του κράτους (μονάρχη και της δημοκρατίας), ο Φουκώ εντοπίζει και άλλους τρεις τύπους αποκεντρωμένης ή παραλληλεπίδης εξουσίας στην πρώιμη και ύστερη νεωτερικότητα:

- την πειθαρχική εξουσία > νόμος, ποινικό δίκαιο, φυλακή, σχολείο, στρατώνας
- τη βιο-εξουσία > επιστήμες υγείας, νοσοκομείο, ψυχιατρείο
- την κυβερνολογική > επιμέλεια εαυτού, ηθική, παρρησία

Κιουπκιολής, Φιλοσοφίες της Ελευθερίας

Κυβερνολογική

Στο ύστερο έργο του, μετά τη διερεύνηση των λόγων, των τεχνικών της εξουσίας, και του πλέγματος γνώση-εξουσία, το ενδιαφέρον του Foucault στρέφεται στην αναζήτηση **τύπων υποκειμενικότητας, στάσεων προς τον εαυτό μας, τρόπων διαμόρφωσης του εαυτού μας και πρακτικών συγκρότησης ταυτότητας** που θα μας απελευθερώνουν κατά το δυνατό από αυτά ακριβώς τα συστήματα της νεωτερικής εξουσίας, η οποία διαπλάθει υποκείμενα μέσα από διαδικασίες κοινωνικής υποταγής, εξωτερικού ελέγχου και ατομικού εγκλωβισμού σε δεδομένους κανόνες και ετεροπροσδιορισμένες ταυτότητες. **Το ζήτημα του υποκειμένου γίνεται το ζήτημα της ελευθερίας.**

Κιουπκιολής, Φιλοσοφίες της Ελευθερίας

Εξουσία, κυβερνησιμότητα και αγωνιστική ελευθερία

Ο Φουκώ επέμενε στα πρώτα του γραπτά (αρχές της δεκαετίας του 1970) στην ανάλυση της εξουσίας με όρους τεχνικών κυριαρχίας. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μετατοπίζεται από την αντίληψή του για την εξουσία ως κυριαρχία στην αντίληψη της εξουσίας ως κυβερνησιμότητας, η οποία σημαίνει έναν τρόπο δράσης πάνω σε άλλες δράσεις.

"Το να κυβερνάς, με αυτή την έννοια, σημαίνει να δομείς το πιθανό πεδίο δράσης των άλλων", *Foucault, Power and the Subject*

Η προϋπόθεση και το μόνιμο στήριγμα της κυβερνησιμότητας είναι η ελευθερία ή, με άλλα λόγια, ο αγωνισμός.

"Αντί να μιλάμε για μια ουσιαστική ελευθερία, θα ήταν καλύτερα να μιλάμε για έναν "αγωνισμό" - για μια σχέση που είναι ταυτόχρονα αμοιβαία υποκίνηση και πάλη, λιγότερο για μια πρόσωπο με πρόσωπο αντιπαράθεση που παραλύει και τις δύο πλευρές παρά για μια μόνιμη πρόκληση", *Foucault, Power and the Subject*

Η κυριαρχία και η κυβερνησιμότητα είναι δύο τύποι εξουσίας που τοποθετούνται σε μια κλίμακα εξουσίας και αντίστασης > Η εξουσία ως ένα ανοικτό παιχνίδι στρατηγικής.

Υποκείμενο, επιμέλεια εαυτού, ηθική και παρρησία

Ο Φουκώ μιλάει πλέον για την εξουσία με όρους επιμέλειας εαυτού. Η εξουσία ως κυβερνητική ενσωματώνει και την αυτοκυβέρνηση στη σχέση του εαυτού με τον εαυτό του και με τους άλλους. Αλλά τι είναι ο εαυτός; Ο εαυτός δημιουργεί τον εαυτό του ως υποκείμενο στη βάση του σώματος. Η ίδια η δημιουργία του εαυτού είναι μια σχέση εξουσίας που ενσωματώνεται στην όλη διαδικασία της υποκειμενοποίησης, δηλαδή στη δημιουργία του υποκειμένου μέσα στο σύστημα των κοινωνικών δικτύων. Το υποκείμενο ως τέτοιο προηγείται της δημιουργίας του ατόμου, το οποίο είναι ένα πλασματικό άτομο μιας "ιδεολογικής" αναπαράστασης της κοινωνίας, κατασκευασμένο από τις τεχνολογίες της εξουσίας που ο Φουκώ προσδιορίζει ως πειθαρχίες.

"Υπάρχουν δύο έννοιες της λέξης 'υποκείμενο': υποκείμενο σε κάποιον άλλον μέσω του ελέγχου και της εξάρτησης- και υποκείμενο στη δική του ταυτότητα μέσω της συνείδησης της αυτογνωσίας. Και οι δύο σημασίες υποδηλώνουν μια μορφή εξουσίας που υποτάσσει και καθιστά υποτελή".

Foucault, Power and the Subject

Προς επίρρωση της δεύτερης έννοιας, ο Φουκώ ορίζει την Ηθική ως τη συνειδητή πρακτική της ελευθερίας μέσω της αλήθειας που απορρέει από την κεκτημένη γνώση. Η Παρρησία γίνεται τότε η εξουσία του λόγου με την οποία μιλά κανείς ανοιχτά και αληθινά για τις απόψεις και τις ιδέες του.

Ηθική της ελευθερίας

Η κατά Foucault κριτική και οριακή στάση, η οποία πρέπει να διαπνέει το «ήθος της νεωτερικότητας» για να το καθιστά μια **ηθική της ελευθερίας**, φέρει τρία ειδικότερα θετικά γνωρίσματα: είναι **αρχαιολογική, γενεαλογική και πειραματική**. Η αρχαιολογική και γενεαλογική κριτική δεν επιδιώκει την ανακάλυψη δομών με καθολική αξία, αλλά εξερευνά τα γεγονότα και τις διαδικασίες που μας έχουν συγκροτήσει ιστορικά ως υποκείμενα πράξης, σκέψης και λόγου. Στην αρχαιολογική της διάσταση, εξετάζει **τους σχηματισμούς του λόγου που αρθρώνουν αυτό που σκεπτόμαστε, λέμε και πράττουμε ως μια πολλαπλότητα ιστορικών γεγονότων**. Ως γενεαλογική, φωτίζει **την ενδεχομενικότητα (τον μη αναγκαίο, ιστορικά «τυχαίο» χαρακτήρα) των σχηματισμών γνώσης και εξουσίας** που μορφοποιούν το είναι, την πράξη και τη σκέψη μας, και αναδεικνύει τη δυνατότητα «να μην είμαστε, πράττουμε ή σκεπτόμαστε πλέον αυτό που είμαστε, πράττουμε ή σκεπτόμαστε».

Η πειραματική διάσταση του ανωτέρω κριτικού ήθους της ελευθερίας προχωρά την «εργασία στα όρια του εαυτού μας» πέρα από την ιστορική έρευνα και καταπιάνεται άμεσα με τη σύγχρονη πραγματικότητα, με στόχο να ξεχωρίσει σημεία όπου **ο μετασχηματισμός είναι δυνατός και επιθυμητός**. Επιδιώκει επίσης να προσδιορίσει τη συγκεκριμένη μορφή που θα πρέπει να λάβει ο μετασχηματισμός.

Κιουπκιολής, Φιλοσοφίες της Ελευθερίας

Ελευθερία και κοινωνικοί μετασχηματισμοί

Ο Foucault έχει μια ορισμένη αντίληψη για τους «μετασχηματισμούς». Τους συνδέει με κοινωνικά κινήματα τα οποία παρενέβησαν από τη δεκαετία του '60 και μετά σε ιδιαίτερα πεδία κοινωνικών σχέσεων και εμπειριών και επέφεραν συγκεκριμένες αλλαγές στους τρόπους της ύπαρξης και της σκέψης, στις σχέσεις προς την εξουσία, στις σχέσεις μεταξύ των φύλων, στον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε και βιώνουμε την τρέλα ή την αρρώστια. Οι μετασχηματισμοί αυτοί ήταν άμεσοι, ειδικοί και μερικοί και δεν εντάσσονταν σε καθολικά, ριζοσπαστικά πολιτικά σχέδια.

Ο Foucault απορρίπτει ρητά και emphaticά μια ολιστική προσέγγιση στην κοινωνικοπολιτική αλλαγή που θέλει να ανατρέψει άρδην το κυρίαρχο κοινωνικό σύστημα και να συντάξει το ολικό πρόγραμμα για μια άλλη κοινωνία και έναν άλλο άνθρωπο. Θεωρεί ότι η ιστορική εμπειρία δείχνει πως αυτά τα εγχειρήματα επαναφέρουν τις πιο επικίνδυνες ιστορικές παραδόσεις και εγκαθιδρύουν τα «χειρότερα πολιτικά συστήματα» (Foucault, 1988: 25).

Ο Foucault δεν συνέταξε ένα συνολικό σχέδιο κοινωνικής χειραφέτησης γιατί έκρινε ότι η κοινωνική αλλαγή είναι έργο και επιλογή των κινήματων, όχι θεωρητικών υπαγορεύσεων και ασκήσεων επί χάρτου, αλλά και γιατί εκτιμούσε ότι τα συνολικά προγράμματα πολιτικού μετασχηματισμού είναι επικίνδυνα.

Κιουπκιολής, Φιλοσοφίες της Ελευθερίας

Κριτική στον μεταδομισμό

Υπάρχει δυσκολία στο να μεταφραστούν οι αφηρημένες έννοιες και λογικές του μεταδομισμού σε μια βιώσιμη, ρεαλιστική και πρακτική κοινωνική και πολιτική θεωρία.

Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του μεταδομισμού όπως η υποτιθέμενη διασύνδεση και αξιοποίηση της γλώσσας και του νοήματος στις κοινωνικές επιστήμες **υποβαθμίζει τις υλικές συνθήκες της πραγματικότητας.**

Ο αντιθεμελιωτισμός του μεταδομισμού ρέπει προς **τον μηδενισμό, τον υποκειμενισμό και τον σχετικισμό.**

Ο Χάμπερμας (1987) επιρρίπτει στον μεταμοντερνισμό και στον μεταδομισμό ένα **νεο-συντηρητισμό** ο οποίος υποσκάπτει τα ορθολογικά ιδανικά του Διαφωτισμού της νεωτερικότητας. Υποστηρίζει ότι **απουσιάζει από τους μεταδομιστές η ορθολογική θεμελίωση της κριτικής τους προς τις καταπιεστικές και αθέμιτες σχέσεις εξουσίας.**

Ο Τσαρλς Τέιλορ (1985) είναι εξίσου σκεπτικός ως προς τα κανονιστικά θεμέλια του μεταδομισμού.

Ο Μπασκάρ (1989) περιγράφει τον μεταδομισμό ως ένα νέο-ιδεαλισμό ο οποίος ανάγει την πραγματικότητα στη σκέψη και ρέπει προς τον πολιτισμικό και ηθικό σχετικισμό.

Ο ιδεαλισμός ή κειμενικός αναγωγισμός του μεταδομισμού εξαλείφει κάθε διάκριση μεταξύ του ρηματικού, του μη ρηματικού και του υπερ-ρηματικού.

Οι μεταδομιστές εξαλείφουν το θέμα της δομής και της δράσης σε έναν ιστό γλωσσικών διαφορών που μπορούν να διαπλαθούν κατά βούληση.

Μεταδομιστές όπως οι Φουκώ, Ντελέζ και Γκουαταρί επικεντρώνονται στη μικροπολιτική και στο μοριακό ατομικό επίπεδο των κοινωνικών σχέσεων με αποτέλεσμα να αγνοούν τις ευρύτερες σχέσεις της κυριαρχίας και της ηγεμονίας στην κοινωνία.

Εν τέλει, οι μεταδομιστές με την έμφαση στην οντολογία αναπαράγουν τη μεταφυσική της παράδοσης που θέλουν να εξαλείψουν.

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ Ι

- Δομισμός
- Το νόημα ως σχέση στοιχείων δομών
- Η θεωρία της γλώσσας του Φερντινάντ ντε Σωσσύρ
- Νόημα = συσχετισμός στοιχείων και εννοιών
- Νόημα, ταυτότητα και διαφορά
- Συνταγματική και παραδειγματική τάξη της γλώσσας
- Ντεριντά και αποδόμηση
- Το αρχί-ίχνος ως συστατική μονάδα της γλώσσας
- Διαφωρά
- Επαναληψιμότητα
- Δομισμός και η αποδόμηση του υποκειμένου
- Στόχοι της αποδόμησης
- Γενικές αρχές του μεταδομισμού
- Κοινωνική οντολογία μεταδομισμού
- Δομισμός και μεταδομισμός
- Οντολογικές κατηγορίες μεταδομισμού
- Πρώτη γενιά μεταδομισμού
- Δεύτερη γενιά μεταδομισμού
- Τρίτη γενιά μεταδομισμού

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ II

- Έργα του Φουκώ
- Αρχαιολογία της γνώσης
- Λόγος και απόφανση
- Στοιχεία αρχαιολογίας
- Κάντ και Φουκώ
- Η γενεαλογία της γνώσης
- Αρχαιολογία, γενεαλογία και προβληματοποίηση
- Εξουσία
- Εξουσία, αγωνιστική ελευθερία, κυριαρχία, αντίσταση
- Ιστορία της εξουσίας και υποκειμενοποίηση
- Τρεις τύποι εξουσίας στη νεωτερικότητα
- Κυβερνολογική
- Εξουσία, κυβερνησιμότητα και αγωνιστική ελευθερία
- Υποκείμενο, επιμέλεια εαυτού, ηθική και παρρησία
- Ηθική της ελευθερίας
- Ελευθερία και κοινωνικοί μετασχηματισμοί
- Κριτική στον μεταδομισμό